

Berigte en mededelings

Die Nasionale Vakterminologiediens (NVD)

L.A. Genis

NVD, Departement van Nasionale Opvoeding, Privaat sak X122, Pretoria 0001

Die Nasionale Vakterminologiediens (NVD) ressorteer onder die Hoofdirekoraat Kultuur en Vakkundige Hulpdienste van die Departement van Nasionale Opvoeding. Die hoofdoelwit van die NVD is die skepping van 'n funksionele vakwoordeskat in veral Afrikaans, parallel met die internasionaal gebruikte terminologieë.

Behalwe die saamstel en publikasie van vakwoordeboeke is die NVD verantwoordelik vir die ondersteuning op leksikografiese gebied van vaktaalprojekte wat buite die NVD bedryf word deur die opstel en beskikbaarstelling van normstukke, riglyndokumente en handleidings in hierdie verband. Die NVD gee ook die nodige taal- en terminologiese leiding en rekenaarondersteuning waar vaktaalprojekte buite die NVD aangepak word. Waar terminologieprojekte binne die Vakterminologiediens aangepak word, word dit in noue samewerking met die betrokke vakdeskundiges gedoen.

Namens die vaktaalgebruiker bestuur die Vakterminologiediens die Nasionale Termbank (NTB) waarvan een van die funksies die ontsluiting van tegniese en wetenskaplike inligting is.

Die NTB bevat data van 69 vakgebiede en 'n totaal van sowat 1,5 miljoen terme. Verder is daar ook reeds 3 miljoen terme wat gerekenariseer en in verskillende stadia van verwerking is vir latere opname in die Termbank. Daar is tans 26 instansies dwarsoor die land wat aan die Termbank gekoppel is en direkte terminologiese navrae kan rig. Term- en taalnavrae kan ook telefonies of skriftelik aan die NVD gerig word. Dit is dikwels op grond van die omvang van terminologiesnavrae op 'n spesifieke vakgebied dat 'n behoefte aan 'n woordeboek op 'n bepaalde vakgebied geïdentifiseer word. Die nuwe en probleemterme wat die NVD op hierdie wyse bereik, word gedokumenteer en vir navraagdoeleindes in die NTB opgeneem.

Die NVD het ook 'n leksikale databasis ontwikkel wat bekend staan as Lexikon 4.5, en wat geskik is vir die opteken van terme in alle tale. Dit stel die programgebruiker in staat om 'n eie databasis saam te stel asook om byvoorbeeld 'n (vak)woordeboek saam te stel en te publiseer. Hierdie program met sy handleiding, wat in Afrikaans en Engels beskikbaar is, word gratis aan medewerkers beskikbaar gestel, en is reeds aan meer as 60 medewerkers uitgereik. Hierdie dienste word verskaf met die versoek aan medewerkers dat die data wat op hierdie program vasgelê

word, beskikbaar gestel word vir opname in die Termbank.

Indien 'n medewerker 'n vakwoordeboek wil publiseer, kan die NVD drukmeesters van uiteenlopende aard skep en aan die medewerker beskikbaar stel. Hierdie drukmeesters is gereed om deur die uitgewer van die medewerker se keuse vermeerder en gebind te word.

As medeverantwoordelik vir die uitvoering van die Staat se taalbeleid oefen die NVD 'n wesenlike invloed op die vaktaalpraktyk van die land uit aangesien hy gemoeid is met die bepaling van terminologiebehoefes en -prioriteite op taalterrein. Die verskillende vakgemeenskappe of beroepsgroepe se vaktaalbehoefes word meesal in vennootskap met die betrokke vakdeskundiges aangepak. Waar vakspesialiste of taalkantore self op hul werkterreine woordeboeke opstel, of waar deskundiges genader word om so 'n taak aan te pak, gee die Vakterminologiediens die nodige leiding en/of ondersteuning.

Die vaktaalgemeenskappe sal in toenemende mate by vaktaalontwikkeling betrek word, terwyl die NVD se terminoloë hulle in die toekoms al hoe meer sal toespits op oorhoofse bestuur, fasilitering en koördinerende van vaktaalprojekte om sodoende, saam met ander taalprofessies, 'n rol te speel by die implementering van 'n nuwe taalbedeling vir Suid-Afrika.

Behalwe die buite-instansies waarby die NVD in projekverband betrokke is, word daar aan die volgende lopende woordeboekprojekte aandag gegee:

Drukkersterme (hersiene, uitgebreide uitgawe), *Bouwoordeboek*, *Woordeboek vir Meganiese Ingenieurswese*, *Geologiese woordeboek* (hersiene, uitgebreide uitgawe), *Woordeboek vir Oftalmologie*, *Naaldwerk en Modewoordeboek*, *Tonnelbouwoordeboek*, *Musiekwoordeboek* (hersiene, uitgebreide uitgawe), *Fisikawoordeboek* (hersiene, uitgebreide uitgawe), *Ekonomiese woordeboek* (hersiene, uitgebreide uitgawe), *Geografiese woordeboek*, *Woordeboek vir Anatomie, Fisiologie en Verwante Terme*, *Staatkundige en Verwante Terminologie* (definiërende fase), *Plantkundewoordeboek* (hersiene, uitgebreide uitgawe).

Gedurende 1991 het die volgende publikasies van die NVD die lig gesien:

Woordeboek vir Tuinboukunde met Plantname
Chemiewoordeboek (2 dele).

Nuwe boeke

J.H. de Klerk (red.) 1990. *Sterrekundewoordeboek/Dictionary of Astronomy*. Potchefstroom.

Astronomie of sterrekunde is die deel van die natuurwetenskap wat hom met die navorsing oor die heelal besighou. Dit handel oor die verdeling en beweging van materie in die kosmos, en die fisiese toestand en chemiese samestelling daarvan. Die ontwikkeling van die materie in die heelal, asook die ruimte-tydstruktuur van die kosmos is die objek van ons verstaan, wat ook dui op verwante vakke soos die astrofisika, wiskunde en chemie.

Die fotografie, spektraalanalise en kwantumteorie is basies verbonde aan die huidige sterrekunde wat sedert die koms van nuwe teleskope vir die studie van onsigbare lig soos in ultraviolet-, röntgen- en gammateleskope aan die kortgolfspektrum, en infrarooi- en radioteleskope aan die langgolfspektrum wat meestal in die ruimte bokant die aarde se atmosfeer wentel – 'n omwenteling in ons kennis van die heelal gebring het, wat 'n nuwe woordeboek noodsaak.

Hierdie boek is ook bedoel vir amateurastronome, want as vak word astronomie nie oral aan ons universiteite bestudeer nie. Sy beroepsmoontlikhede is gering, veral omdat, as gevolg van wetenskaplike pypkanning en isolasie (vanweë apartheid), die groot teleskope van die wêreld ná 1960 nie in Suid-Afrika opgerig is nie, maar in ander lande in die suidelike halfrond.

Die kennis van nuwe tipes hemelliggame soos neutronsterre, swartholtes en kwasare, tesame met die ruimtevaart – om van Halley se komeet van 1986 en die supernova van 1987 nie te vergeet nie – het groot belangstelling by die gewone mense of sterreliefhebbers gewek. Die astronomie is eng met die mens se selfverstaan verbonde. Elke uitspraak oor die kosmos beteken tegelyk 'n uitspraak oor die verhouding waarin die mens teenoor die heelal staan.

Dit is so dat die mens, ook die amateurastronoom, wat die heelal vanuit sy agterplaas bestudeer, tot die bewussyn kom dat die verloop van ons lewe deur kosmiese prosesse gereël en gemeet word. Dag en nag, maand en jaar, somer en winter bepaal ons lewensloop. Die energie van ons naaste ster, die son, wat die aarde al vir minstens 4 600 miljoen jaar lank bestraal, maak ons lewe op aarde moontlik.

Hierdie woordeboek is 'n verbetering op die eerste lys sterrekundeterme wat in 1958 deur prof. G.G. Cillié opgestel is, en wat na aanvulling in 1966 as die *Sterrekundewoordeboek* deur die Suid-Afrikaanse Akademie gepubliseer is. Aangesien sterrekunde 'n snel ontwikkelende wetenskap is, waarin daar voortdurend nuwe terme geskep word, het dit teen 1985 noodsaaklik geword om die ou woordeboek te hersien. Deur die samewerking van die Nasionale Vakterminologiesdiens van die Departement van Nasionale Opvoeding het hierdie publikasie in 1990 moontlik geword.

Die redakteur (en voorsitter van die redaksiekomitee), prof. J.H. de Klerk van die Departement Wiskunde en Toegepaste Wiskunde van die PUCHO skryf in die voorwoord: "Sterrekunde is een van die vakgebiede waarin die kleinheid van die mens en die grootheid van die heelal voortdurend besef word." Tog is die mens belangrik, want in die lig van ons huidige kennis is dit die enigste wese waardeur

die onbewuste natuur van die heelal tot bewussyn van homself gekom het, ook wat sy bou en struktuur betref. Vir my as historikus lê die mooiheid van die sterrekunde weer daarin dat dit "histories" is: as jy opkyk in die ruimte, kyk jy terugwaarts in die tyd. Omdat ruimte en tyd 'n vierdimensionele kontinuum is, is die heelal eindig, hoewel onbegrens, wat beteken dat geskiedenis by sy rand ophou om te bestaan.

Die boek beslaan 402 bladsye. Hoewel die amateursterekundige dankbaar is vir die *Woordeboek*, is dit organisatories 'n teleurstelling. Die boek begin by p. 1 en die Engels-Afrikaans-deel eindig by p. 161. Dan spring dit weer terug na p. 1 en eindig met die bylae by p. 59. Dit spring dan weer eens terug na p. 1 en eindig by p. 182. Dit bemoelik naslaan en verwysingsdoeleindes, soos ek dit met die resensie ondervind het. Die boek moes deurlopend genommer gewees het met die bylaes nie in die middel nie, maar aan die einde.

Die bylaes het nut, hoewel dit te beknopt is. Dit handel oor sterrekundiges se name, natuurwette, benamings van konstellasies en sterre, soorte okulêre, ens. Die redaksie het byvoorbeeld versuim om kernagtige inligting oor die eienskappe van die verskillende tipes okulêre (eye pieces is uit Engels met "oogstukke" vertaal) te gee. Wat word byvoorbeeld onder die "Pretoria"-oogstuk verstaan? Daar word nie gesê dat dit by die WNNR deur Heinz Klee ontwikkel is nie, en randvervormingsprobleme in die visieveld nagenoeg uit-skakel. Hoe verskil die Plössl-okulêr byvoorbeeld van die ortoskopiese?

Die redaksie sê op p. vii dat sterrekunde hoofsaaklik uit Engelse en Amerikaanse literatuur aan die Suid-Afrikaanse publiek bekend geword het, daarom dat die Afrikaanse ekwivalente van leenwoorde uit Latyn en selfs die Arabiese stername tot nog toe grotendeels die karakter van die Engelse en Amerikaanse tongval en skryfwyse dra. Dit is die probleem met Afrikaans: dit het ontaard in 'n vertaaltaal van die staat en in 'n vertaalde Engels vir Jan Alleman, wat sy Germaans-Duitse karakter en taalstruktuur kwytgeraak het, sodanig dat 'n mens in hierdie stadium 'n vraagteken oor die toekoms van Afrikaans in Afrika plaas. Kyk 'n mens na die boeke wat deur die redaksie benut is (pp. vii-viii), dan is dit merendeels Amerikaanse en Engelse sterrekundige boeke en 'n paar woordeboeke in Duits en Nederlands, en geen sterrekundeböeke in dié tale nie. Dit het twee probleme vir my meegebring. Eerstens: was dit nodig om sterrekundige terme van pp. 1-182 in Afrikaans-Engels weer te gee en daardeur die koste van die boek onnodig op te jaag? Tweedens is daar vertalings uit Engels in Afrikaans waarmee ek nie genoeg kan neem nie.

Laat ons kyk na leemtes by die sterrebeelde en sterrebenamings. Op pp. 146 (bylae 7, p. 41) en 160 word die sterrebeeld *Mensa* as "tafel" (table) aangegee, wat foutief en misleidend is. Die vertaling van *Mensa* (vroeër *Mons Mensae*) moet *Tafelberg* wees en nie "tafel" nie. In enige Duitse lys van konstellasies is dit as *Tafelberg* vertaal. Waarom? Dit bevat die ware betekenis. In 1751 het die Franse sterrekundige, De Lacaille, vanuit Kaapstad, *Tafelberg* waarmee hy as landbaken so beïndruk was, as die benaming vir 'n nuwe sterrebeeld (*Mons Mensae* = *Tafelberg*) in die suidelike hemelruim geprojekteer (waarvoor die Groot Magellaanse wolk

as kledjie dien). Mettertyd is dit tot Mensa verkort, maar die oorspronklike betekenis is behou en behoort in Afrikaans dus Tafelberg i.p.v. "tafel" te wees. Mensa het nog nooit sy oorspronklike betekenis verloor nie, behalwe in Afrikaans! Die aantekeninge by *Mensa* op p. 93 en *Mons Mensae* op p. 97 los nie my probleem op nie en moet hersien word.

'n Tweede voorbeeld van verkeerde vertaling is die sterrebeeld *Indus* wat in Afrikaans met "Indiër" vertaal word (p. 76 en bylae 7, p. 41). Dit moet *Indiaan* wees, want dit verwys nie na Indiërs van Indië nie, maar na die Amerikaanse "Rooihuide" wat internasionaal as "Indiane" bekendstaan. Spytig dat die Afrikaanse ekwivalente vir die sterrebeelde nie weer op pp. 40-52 herhaal word nie, maar slegs sterrename waarvoor die kontinentale betekenis veel beter sou gewees het as die Engelse. Om 'n voorbeeld te noem, die helderste ster Sirius (bylae 7, p. 44) word met "helder" in Afrikaans vertaal. Die oorspronklike Egiptiese betekenis is "koringaartjie", vanweë die feit dat, wanneer die ster in die ooste opgekom het, die Egiptenare die Nyl sien styg het en dan geweet het om koring te plant. En so kan 'n mens voortgaan.

Die amateursterrekundige gebruik daaglikse terme van die voorwerpe wat hy waarneem. Ek het tevergeefs in die *Woordeboek* gesoek na "tweelingster" wat in Afrikaans as "binêre" of "dubbelster" vir "double star (binary)" gelys is (p. 21). Waarom nie naas dié term ook die tipies Afrikaanse woord "tweeling" nie, terwyl ons weet dat dit twee sterre is wat om 'n gemeenskaplike swaartepunt wentel? "Dubbelster" kan misleidend wees. Dit kan eerstens dui op twee sterre wat nie deur die swaartekrag fisies bymekaar hoort nie, maar toevallig baie ligjare uitmekaar in dieselfde kykrigting staan, wat 'n visuele optiese "dubbelster" is, teenoor 'n spektroskopiese tweelingster. Die De Klerk-woordeboek vertaal "eclipsing binary" (p. 171) met "verduisteringsdubbelster" wat liever *bedekkingsveranderlike* moet heet (wat anders is as 'n pulserende veranderlike) soos byvoorbeeld Mira waarvan die een komponent van dié tweelingster die ander tydelik bedek, wat sy straling demp en dus verander.

Die term "Black hole" (p. 21) word met "swartkolk" of "swartgat" vertaal en vir "white hole" word op p. 158 slegs "uitstralende gravitasiekolk" en "witkolk" aangegee. Waarom dan nie konsekwent wees en van "witgat" praat

nie, of was die samestellers bang vir 'n swartgat-witgat-kombinasie? Nee, die beste vertaling vir "Black hole" is *swartholte*, want waar jy so 'n onvoorstelbare swaartekragveld van 'n uitgestorwe massiewe ster aantref, volg daar 'n kromming van die ruimte wat die karakter van 'n versteuring het, dit wil sê, 'n "holte" (en nie 'n gat nie) daarin druk. Buitendien is die swartholte self nie 'n draaikolk nie; die kolk het slegs betrekking op gas wat die swartholte van sy tweelingbegeleier steel.

Ek het ook bedenkinge oor die vertaling van "globular cluster" (p. 66) met "bolvormige sterswerm". Swerm is in hierdie geval die verkeerde woord. Dit laat 'n mens aan 'n swerm bewegende bye of voëls dink wat almal ewe groot is (rooibekvinke byvoorbeeld), wat vir 'n versameling sterre wat uit dieselfde gaswolk ontstaan het, misleidend is. Hier kom ook 'n probleem ter sprake: die betekenis van die woorde *bol* en *bal* in Afrikaans, wat twee betekenisse het, eerstens in die sin van 'n aardbol en tweedens, 'n sokkerbal wat rondgeskop word. Vir my is die korrekte Afrikaans "bal- (of bol-)vormige sterrehoop" of kortliks "bolhoopsterre".

Die vertaling (p. 104) van "open cluster" met "oopsterswerm" is ook verkeerd; "opehoop" of "galaktiese sterrehoop" is die beste vertaling. Die vertaling van "asterism" met "asterie", "asterisma gesternte" of "sterpatroon" (p. 14) is ook onaanneemlik. Dit behoort *mini-sterrehoop* of net *sterrehoop* te wees, want dit verskil van die groot, ope- of galaktiese sterrehoop. Die vertaling van "Black-eye nebula" (p. 21) as "swart-oognewel" is ook foutief, want newel kan ook op 'n galaktiese of planetêre newel dui. Dit behoort *blou-ooggalaksie* te heet. Die Afrikaans vir 'n "black-eye" is nie "swartoog" nie, maar blou-oog, wat iemand jou in 'n vuiggeveg kan toedien. Ek sou elletyge lyste van verkeerde en bedenklike Afrikaanse ekwivalente kon verstrek, maar as gevolg van tyds- en ruimtegebrek laat ek dit daar.

My aanbeveling is dat die *Woordeboek* so gou moontlik organisatories en inhoudelik hersien word om dit meer bruikbaar en in 'n soepeler en verstaanbaarder Afrikaans aan te bied. Ons dank egter vir 'n poging wat wel tot nut vir sterrekundiges, professioneel of amateur, kan wees.

F.A. VAN JAARVELD